

MIRÁK KATALIN

CSENGŐ EGY PAP KEZÉBEN

EVANGÉLIKUS ADALÉKOK
A PÁRTÁLLAMI EGYHÁZPOLITIKA TERMÉSZETRAJZÁHOZ

Hosszú és kacskaringós utat járt be a kommunista pártállam egyházpolitikája a második világháború utáni több mint 40 évben. E hosszú időszak kisebb-nagyobb periódusai mindegyikének megvolt a maga sajátos egyházpolitikai „íze”. Az 1956 utáni másfél évtizedben két „alapíz” dominált: egyrészt a pártvezetés a forradalom utáni megtorló hadjáratban gátlástalanul alkalmazta a Rákosi-korszakból megörökölt egyházellenes terror módszereit a lelki nyomásgyakorlástól kezdve az egyházi személyek fizikai likvidálásáig, mondván, a papi köntösök-palástok mögött megbújó ellenforradalmi erőket is meg kell büntetni. Másrészt azonban az „ellenforradalmi sokk” nyomán a

pártállam irányítói kénytelenek voltak a történetek egyházpolitikai konzekvenciáit is levonni s a meghirdetett konszolidáció jegyében az egyházakkal kapcsolatos célokat újrafogalmazni. A „nagy felismerést” az MSZMP KB PB 1958. július 22-i határozata rögzítette, amely lényegében megadta a kádári egyházpolitikai könyvha „kettős ízvilágának” alapreceptjét. A tartós együttélésre berendezkedve a legfőbb ideológiai ellenséggel szemben ezentúl kétfrontos harcot kell vívni: *„Amíg a vallásos világnézet leküzdésében a felvilágosító és nevelő munka eszközeit alkalmazzuk, addig a klerikális reakció ellen a politikai és adminisztratív harc minden eszközét igénybe vesszük.”*

Lendvay u. 28. 1952–1962 között ebben az épületben kapott helyet a Sopronból felköltöztetett Evangélikus Teológiai Akadémia. A palota 1962–1989 között az Állami Egyházügyi Hivatal székhelye volt.

Az 1956 utáni egyházpolitika ketős arca az evangélikus egyházi élet különböző szinterein is jól érzékelhető volt. Az „adminisztrációs” (büntető)intézkedéseket és a „hosszabb póráz” stratégiáját a pártállam a Luther Márton reformátori teológiája nyomán járó egyházzal szemben is alkalmazta, amely akkoriban Magyarországon már legalább 450 éves múltra tekintett vissza. A tradicionálisan háromnyelvű – magyar, német és szlovák ajkú gyülekezetek alkotta – evangélikus egyházat létszámában és területi kiterjedésében is jelentősen megtépázták előbb a trianoni határváltozások, majd a második világháború végétől a hazai németiséget és szlovákságot sújtó intézkedések (németek kitelepítése, „málenkij robot” a Szovjetunióban, szlovák–magyar lakosságcsere). A hazai tudományos, szellemi és művészeti életben azonban jelentős erőt képviselt, és bár létszámában a történelmi egyházak legkisebbike volt (kb. 420-430 ezer fő), a pártállam

a nagyobb lélekszámú és szélesebb társadalmi befolyással bíró testvéregházakhoz hasonlóan ellenfélnek tekintette. Így az evangélikus egyházat is sújtották a pártállami támadások, s arra is rákényszerült, hogy választ adjon a számos csapdát rejtő kádári „szövetségi politika” kihívásaira.

KAIROSZ – NYUGTALANÍTÓ JELEKKEL

Az 1956 nyarától 1958 nyaráig tartó közel két esztendőt az evangélikus egyházban sokan Istentől kapott kegyelemként élték meg. Helyrerázódni látszott az 1945-től mindinkább „kizökkenő idő”. Az ateista ideológiájú diktatúra egyházüldözésének legkíméletlenebb éveit (1945/48–1956) után, a forradalom közelségében mintha kairoosz, különleges, kegyelmi idő adatott volna a személyi, egyházkormányzati, teológiai kérdések újragondolására, az egyház diktatúra alatti szolgálatának

Túróczy Zoltán (1893–1971), akit az egyház népe 1939–1957 között háromszor választott püspökké, s mindháromszor állami nyomásra állították félre

A Dezséry László által ellenforradalminak minősített Bánom-beszéd szerzője, Scholz László evangélikus lelkész (1911–2005)

és elköteleződésének kritikus felülvizsgálatára. És elérkezettnek látszott a bűnbánat ideje is. Sokak meglátását fogalmazta meg az evangélikus lelkészek 1956. december 13-án Budapesten tartott országos értekezletén Scholz László: „*Legelőbb is bűnbánatot kell tennünk. Mi, magyar evangélikus lelkészek az elmúlt esztendőekben nem vállaltuk a Jézus Krisztus keresztjét! Félelemből hallgattunk, amikor beszélni kellett volna.*”

Ordass Lajos evangélikus püspök a bíróság előtt, 1948. szeptember 28.

„Berkesi András őrnagy, Petőfi-díjas író volt a kihallgatóm. Kegyetlenül megkínzott – le kellett hajolnom, megfognom a cipőmet, mögém állt és tenyerével ütötte a fülem tövét, s közben kérdezett, amíg csak el nem ajultam.”

(BÖRÖCZ SÁNDOR EVANGÉLIKUS LELKÉSZ A KIHALLGATÁSÁRÓL. BUDAPEST, HM KATONAPOLITIKAI OSZTÁLY, 1948. SZEPTEMBER)

A zuglói lelkész generális önvizsgálatra hívó mondatai, amelyeket a későbbi évtizedekben *Bánom-beszéd*ként emlegettek, az 1956 őszen visszanyert evangélikus egyházi önrendelkezés és szabadság lélegzetvételnél rövidegű idején fogalmazódtak meg. Akkor úgy tűnt, az előző 6-8 évet megterhelő személyi kérdések is rendeződnek. 1956. július 28.–augusztus 5. között Galyatezőn tárgyalt az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága és az Állami Egy-

házügyi Hivatal (ÁEH) küldöttsége az Ordass-ügy rendezéséről. Ordass Lajos (1901–1978) 1945. szeptemberi beiktatásától kezdve nemcsak az egyik magyarországi evangélikus püspök volt, de 1947-től a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) első alelnöke is, így 1948 óta tisztázatlan egyházkormányzati helyzete nemcsak a hazai egyházpolitikai életnek volt az egyik legkínosabb pontja, de a nyugati világ határaiig ívelő nemzetközi egyház-diplomáciai

kérdéssé is vált. Ordass az ÁVH Gazdasági Rendőrsége 1948 szeptemberében letartóztatta, és deviza-bűncselekmény vádjával koncepció perben két év fegyházra ítélték. 1950-ben ugyan kiszabadult, de addigra az Andrassy út 60.-ból kiszivárogtatott életveszélyes fenyegetésekkel erősen megfélemlített egyházi különbíró megfosztotta őt püspöki hivatalától. Ordass 1956 őszen tért vissza az egyházvezetésbe, miután a déli egyházkerületet addig irányító Dezséry László (1914–1977) püspök október 30-án benyújtotta lemondását.

Az egyházvezetés október végétől teljesen átalakult. Lemondott a másik, hivatalban lévő püspök, Vető Lajos is, valamint Darvas József – az egykori parasztpárti politikus –, aki országgyűlési képviselője mellett 1947 és 1956 között öt különböző minisztériumot vezetett, s 1952-től a Déli Evangélikus Egyházkerület felügyelői tisztét is betöltötte. Szóban megüzente lemondását Mihályfi Ernő is. A béri evangélikus lelkész, Nógrád megyei esperes fia, aki 1947-es tájékoztatói, majd külügyminisztersége után 1948-ban a köztársasági elnök hivatalának főnöke volt, 1952-től egyetemes egyházi felügyelőként – azaz az evangélikus egyház legfőbb nem lelkészi (világi) vezetőjeként – állt az egyház élén. Mihályfi kilátásba helyezte írásbeli lemondását is, ám október 25. után eltűnt, nagy valószínűséggel családjával együtt Bécsbe utazott. Szépfalusi István, az 1955-ben Ausztriába távozott evangélikus lelkész, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában a nyolcvanas évek közepén Bernben megjelent Ordass-émlékiratok (az ún. lila kötetetek) szerkesztője valószínűsítette, hogy Mihályfi 1956. október végén érkezhett Ausztriába, és azon politikai menekültjogot kért 780 személy egyike lehetett, akiknek zöme korábban az ÁVH vagy más állami szerv alkalmazottja volt.

Ordass a Puskin utcai püspöki hivatalba 1956. november 3-án rendkívüli tanácskozást hívott össze, amelyen a legsürgetőbb kérdéseket tárgyalták meg. Azokat hívta oda, akikről úgy ítélte meg, hogy a közelmúltban (ti. 1948 után) „szélsőséges, az egyházra

Vető Lajos (1904–1989) evangélikus püspök, 1948 és 1967 között a kommunista rendszer egyik legfontosabb reprezentánsa az evangélikus egyházban

Ordass Lajos, a mártírsorsú
evangélikus püspök (1901–1978)

nézve káros politikai tevékenységet nem fejtettek ki”. (Közülük azonban ténylegesen csak azok vettek részt a tanácskozáson, akik a forradalom idején kaotikus és kiszámíthatatlan közlekedési viszonyok közepette egyáltalán el tudtak jutni a VIII. kerületi épületbe.) E november 3-i tanácskozás megítélése november 4. után új megvilágításba került. Utóbb ugyanis többen – többségében a Rákosi-rendszer iránt mélyebben elkötelezett lelkészek – sérelmezték, hogy nem voltak a meghívottak között, mivel Ordass csak a „híveit” gyűjtötte össze. Valóban, a püspök elsősorban azokkal a kollégáival, testvéreivel és barátaival szándékozott az egyházi élet megannyi problémáját megoldani, akiket még a forradalom előtt, 1956. szeptember 21-én az ÁEH-ban egy négy szemközti megbeszélésen Horváth János elnöknek így jellemezett: evangélikus lelkészek, „akik büntetést, mellőzést, internálótárborba való zárást, kenyértelenséget, börtönt, kitelepítést szenvedtek el csak azért, mert úgy tudták róluk, hogy jó szívvel vannak hozzám és osztják az egyházzal vallott nézeteimet”. A november 3-i egyházi gyűlést az ellenséges egyházpolitikai propaganda utóbb törvénytelen reakciós egyházi csoportosulásnak minősítette, és évtizedeken át mint a „reakciós Ordass-klika ellenforradalmi összeesküvése” szerepelt a püspök „bűnlajstromán”.

Pedig a forradalom az addigi viszonyokat átmenetileg felülíró, különös szituációkat is teremtett. 1956. október vége Ordass püspök és Horváth János ÁEH-elnök kapcsolatában bizonyosan fordulópontot jelentett – vagy jelenthetett volna. Szépfalusi István az Ordass-kötetek egyik lábjegyzetében egy csak kevesek számára ismert, ám annál sokatmondóbb epizódot örökített meg. A korabeli feljegyzés szerint „Ordass 1956. november 1-je után számos alkalommal kereste Horváth Jánost. Lakására is több ízben telefonált, de Horváth helyett csak a sógornőjével tudott beszélni, aki ridegen és bizonytalanul csak annyit mondott, hogy Horváth nincsen otthon. Egy ismételt telefonhívás után Ordass komolyan kezdett aggódni Horváthért, ezért közölte sógornőjével, hogy felajánlja lakását a Horváth családnak, nehogy va-

lamiféle bántódás érje őket. Ordass Horváth öt gyermekére és az akkori élelmiszerhiányra, valamint a nehéz beszerzési viszonyokra gondolva megkérte Kendeh Györgyöt, hogy a november 2-án érkezett legelső külföldi adományból készítsen csomagot a Horváth családnak, és azt azonnal juttassa el hozzá. Kendeh ezt a csomagot 1956. november 3-án személyesen vitte el Horváth János Petőfi téri lakásába.”

Ordass talán abban bízott, hogy a válságos időben nyújtott segítség képes megváltoztatni a hatalmi erőviszonyok uralta emberi kapcsolatokat? Navitását később maga is belátta. Az 1956. november 23-i tanácskozásra, amelyet a hivatalában ismét teljes erőbedobással dolgozó Horváth Jánossal folytatott, később így emlékezett vissza: „Akkor komolyan azt hittem, hogy az államhatalom képviselője végre

megtalálta az egyházzal való érintkezés megfelelő hangnemét.” Később ebben is, mint oly sok mindenben és mindenki, csalatkoznia kellett.

1956 őszétől ismét működésbe lépett a hagyományosan demokratikus alapokon nyugvó egyház-kormányzati gépezet. Decemberben összeültek a legfőbb döntéshozó testületek (pl. egyetemes és kerületi presbitériumok). A tanácskozások Ordass szerint „csöndes békeségben, feszült várakozásban” és az addiginál önállóbb egyházi élet reményességében folytak. A korábbinál mindenképp szabadabb légkörben is, mivel hosszú idő óta először történt meg, hogy „nem ült ott az államhatalom ellenséges érzületű ellenőre”. Sőt, Horváth János ÁEH-elnök múltbeli szokásától eltérően – egyelőre – nem is igényelte, hogy a gyűlésekre feltétlenül meghívják.

„Megmondom őszintén: hogy ha az országgyűlés ülésén néhány óra hosszáig a csengő egy pap kezében van, én ettől nem félttem a magyar proletárdiktatúrát.”

(KÁDÁR JÁNOS BERESZTÓCZY MIKLÓS CÍMZETES PRÉPOSTNAK AZ ORSZÁGGYŰLÉS ALELNÖKÉVÉ VÁLASZTÁSÁKOR, 1961)

Az északi egyházkerület élére a lemondott Vető püspök után 1957. február 6-án a budavári evangélikus templomban beiktatták Túróczy Zoltánt, akit a gyülekezetek az egyházi törvények szerint szabályosan kiírt és lefolytatott eljárásban választottak meg püspöküknek. A (kéttagú) püspöki kar mellett 1957 végéig az egyházmegyét vezető esperesi kar is átalakult. A gyülekezetek egyik nagy sérelme ugyanis Ordass szerint korábban éppen az volt, hogy a középszintű választásból szinte teljesen kizárták őket, s „az állam nyakra-főre kénye-kedve szerint töltötte be az esperesi tisztségeket”.

Az evangélikus egyházi ellenállás képviselői: a kelenföldi evangélikus gyülekezetből eltávolított Kendeh György lelkész látogatóban az 1958-ban kényszernyugdíjazott Ordass püspöknél

1956 őszétől a győztes forradalom idején, majd a szabadságharc leverése, sortüzek, tömeges letartóztatások, kivégzések, brutális papgyilkosságok árnyékában, az Állami Egyházügyi Hivatal egyre erőszakosabb fellépése ellenére az evangélikus egyház rövid ideig ismét a maga – és valódi Ura által kijelölt – útját járhatta. Ordass püspök emlékezete szerint „a forradalom utáni első hetekben teljes szabadsággal intézkedtünk egyházi ügyekben [...] az állam részéről senki bele nem szólt intézkedéseinkbe”. Autonóm, az egyházi törvények szerinti szabad választások, cenzúramentes újságírás – egyfelől ez jellemezte a forradalom utáni közel másfél év evangélikus egyházi életét. Nem mintha a diktatúra feladta volna az egyház ellenőrzésének és irányításának igényét. Nem, csupán lélegzétvételi taktikai szünetet tartott, míg a pártvezetésen belüli hatalmi viszonyok

újrarendeződnek és körvonalazzák az egyházpolitikai irányvonalat. A „szélcsendet” 1956 decemberétől lassan, de biztosan az egyházbeli változásokat elsősorú erejű szélvihar váltotta fel.

1957. július 27-én Ordass vezetésével delegáció indult Minneapolisba (Minnesota, USA), a Lutheránus Világszövetség III. nagygyűlésére. A püspök az indulás előtti napokról-hetekről, amikor szinte az utolsó pillanatig kérdéses volt, hogy a küldöttség tagjai egyáltalán megkapják-e az útlevelet a tengerentúlra szóló hivatalos egyházi úthoz, a következőket jegyezte fel: „Élénken foglalkoztatott az országban dúló, állandóan fokozódó terror is. Sűrűsödött a lelkészek és más egyházi emberek letartóztatása is. A Béketanácsnál és a Hazafias Népfrontnál kezdtek egészen furcsa – mondhatnám: pimasz – hangot alkalmazni egyházunk lelkészeivel szemben, és az Állami Egyházügyi Hivatal kisebb beosztású hivatalnokai föltűnően kezdtek basáskodni. [...] a Hivatal mind sűrűbben jelentkezett a legkülönbözőbb igényekkel. Mindenekelőtt azzal, hogy vegyünk részt a békét célzó törekvésekben. Indítványozták, hogy a reformátusokkal közösen alakítsunk és indítsunk egy béke-folyóiratot.”

TISZTOGATÁS

A forradalom leverését közvetlenül követő megtorlások az evangélikus egyház felső és középvezetői szintjét, illetve lelkési karát egyaránt érintették. Az egyházvezetést az 1957. március 24-én kiadott 22. sz. törvényerejű rendelet alapján tisztították meg, amely visszamenőleges hatállyal érvénytelenítette az egyházakban 1956. október 1. után lezajlott személyi változásokat. Eszerint érvénytelennek tekintették Vető és Dezséry püspököknek „az ellenforradalmi események kényszere alatt” tett lemondását, Túróczy és Ordass püspökségét pedig törvénytelennek. A valódi erőpróba azonban még hátravolt.

Az ÁEH vezetői számára az evangélikus egyházzal 1957. novemberben folytatott tárgyalássorozaton vált teljesen nyilvánvalóvá, hogy sem Ordass, akinek pedig az ÁEH „egy éven át bizalmat szavazott”, sem Túróczy nem a „jövő” evangélikus püspökei. Egy – a klerikális egyházi reakció tevékenységéről szóló – 1958. januári állambiztonsági jelentés megállapítása szerint „Ordass Lajos és Túróczy Zoltán püspökök ma már biztos, hogy nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket”. Túróczy Zoltán az állami döntést tudomásul vette, de – mint törvényesen megválasztott püspök – nem mondott le. 1971-ben bekövetkezett haláláig azonban többé nem volt módja vezetőként részt venni egyháza életében.

Ordass püspöksége fél év múlva került terítékre. A Déli Egyházkerület Tanácsa 1958. június 24-i ülésén felkérte őt a püspöki hivatal átadására, és júliustól nyugdíjazták. A kényszerintézkedéseket azonban Ordass nem fogadta el, és 1978-ban bekövetkezett haláláig nem mondott le. (Utóda Káldy Zoltán lett, akit a törvénytelenül üressé nyilvánított püspöki hivatalba 1958. november 4-én iktattak be. A szocializmus időszakának emblemikus evangélikus egyházvezetője püspökségével külön korszakot teremtett, amely 1987-ben bekövetkezett halálával zárult le.)

Ordass Lajos másodszori félreállítása után szinte minden lelkési szolgálattól tartózkodva, visszavonultan élt, (egyelőre kiadatlan) naplóját írta, fogadta lelkésztársait vagy a nemzetközi egyházi világszervezetek épp Magyarországon járó vezetőit, akik az ÁEH tudtával vagy éppenséggel engedély nélkül felkeresték. Lakását a Márvány utca 23.-ban az állambiztonság az Ordass köré tömörülő reakciós egyháziak

illegális központi találkozóhelyeként tartotta számon, ezért ügynöki hálózattal figyeltette és lehallgatta.

„LÁZÍTÁS... GYŰLŐLETRE IZGATÁS”

Az 1957. november 27-i belügyminiszteri parancs általánosan megfogalmazott, ezért aztán igen tágan értelmezhető pontja szerint nyilvántartásba kellett venni „azokat a személyeket, akik az 1956. októberi ellenforradalom eszmei és szervezeti előkészítésében, szervezésében aktívan részt vettek”. A lelkési karból többen ezen az alapon kerültek a rendőrségi kihallgatósobába, járták meg a korai Kádár-kor internálólöhelyeit vagy szenvedtek el rendőrhatalom felügyeletet.

Székács Sámuel (1913–1998) évekig tartó kálváriája szinte teljes tárházát nyújtja a különféle megtorló intézkedéseknek. A szarvasi lelkészt különféle terhelő adatok alapján – „aktívan szervezte az ellenforradalmi eseményeket. Részt vett a FKgP újjászervezésében. Nov. 4-e után lakásán ellenforr. összejövetel volt” – 1957 elején őrizetbe vették és a békéscsabai rendőrkapitány

„Nehéz és rossz esztendőben voltam az egyház egyik felelős vezetője.”
Dezséry László (1914–1977) püspök
1950–1956 között állt a Bányai (később Déli)
Evangélikus Egyházkerület élén

tányságon töltött több hónapos vizsgálati fogság után közbiztonsági őrizetbe helyezték. Az elzárását elrendelő határozat indoklásában az aktív ellenforradalmi tevékenység mellett a lelkési mivoltjából fakadóan várható jövőbeli reakciós magatartása is szerepelt: „Mivel feltehető, hogy foglalkozásánál fogva is és beállítottságánál fogva is ellenforradalmi uszító magatartását nem hagyja abba, illetve folytatná, a közbiztonsági őrizet alatt tartása szükséges a közrend és közbiztonság érdekében.” A négygyermekes lelkész hat hónap múlva szabadult Tökölről, de hazatérése után rendőrhatalom felügyelet alá helyezték. A REF a rendőrségen való rendszeres bejelentkezésen túl lelkési munkája korlátozását is jelentette, mivel a város határát nem hagyhatta el, így azon túl „semmiféle lelkési szolgálatot nem végezhetett”. Ez az állapot öt hónapig tartott.

— Káldy Zoltán (1919–1987) evangélikus püspök, 1956 után a békepapi mozgalom vezető képviselője az evangélikus egyházban

Szinte azonos forgatókönyv szerint büntették meg Hulej Alfréd (Bócsa) és Sággy Jenő (Bezi-Enes) lelkészeket, de a névsor hosszan folytatható: Bácsi Sándor (Győr), Fecske Pál (Nagyszénás), Kiss Benő (Pusztatölke), Pribeleszky Mihály (Kondoros), Solymár János (Csömör), Benkőczy Dániel (Kölcse), Balogh István (Nagyszokoly), Németh Zoltán (Zalaszentgrót). Evangélikus lelkészek, akik ellen ellenforradalmi tevékenység – pl. uszítás, gyűlöltre izgató beszéd nagy nyilvánosság előtt, iratégetés, részvétel a helyi for-

„A leghaladóbb [egyházi] reformereket is az egyházmentés célja vezérli”

(GERÉB SÁNDOR
RENDŐR ALEZREDES, 1968)

radalmi nemzeti bizottságban –, illetve a „*a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló lázítás [...] folytatólagosan elkövetett gyűlöltre izgatás büntette*” címén rendőrhatalósági és bírósági úton léptek fel.

Az egyik legarcprítőbb vádpont Sággy Jenő 1957. augusztusi kihallgatásán hangzott el az egyik tanú vallomása: a lelkész a Nemzeti Bizottság egyik ülésén „*imát mondott el a budapesti szabadságharcosoknak gyűjtendő élelmiszerek sikeréért, illetve megsegítéséért*”. Az eljárások között beidézés, házkutatás, letartóztatás, elhurcolás, vizsgálati fogság, rendőrhatalósági felügyelet, börtönbüntetés, közbiztonsági őrizet, internálás egyaránt szerepelt. Az érintettek érdekében az egyházvezetés folyamatosan levelezett az ÁEH-val, ám jobbára eredménytelenül, mert a hivatal a mentesítési kérelmeket – rendőrségi ügyekben való illetéktelenségére hivatkozva – rendre elutasította.

Az egyházüldözés egyik fő letéteményese 1956 után is a Belügyminisztérium volt. A III/III. Csoportfőnökség ke-

belében működő egyházi elhárítási akciók egyik „állatorvosi lova” Kutas Kálmán (1888–1984) ügye. Az evangélikus lelkész, költő az 1930-as évektől kezdve főleg angol és német teológiai szakmunkákat és hitébresztő műveket fordított magyarra, és azokat az országban széles körben terjesztette. 1960 körül az állambiztonság felfigyelt Kutas valóban élénk, sokakat megszólító irodalmi tevékenységére, és hamarosan mint az ún. fordítói munkaközösség evangélikus ágának vezetőjét tartotta számon. A vallásos-hitmélyítő irodalmi munkásságból előbb „illegális szervezkedés” lett, majd összeállt egy nagyszabású protestáns államellenes összeesküvés koncepciója.

A vallási köntösbe öltöztetett reakciós politikai tevékenységként kezelt mozgalom evangélikus tagjai (pl. Kutas Kálmán, dr. Weiszer Elek, Tekus Ottó, Józsa Márton, Túrmezei János, Szendrő János, Csepregi Sándor, Nádasy Ferenc, Király Lajos) közül többek ellen folyt rendőrségi eljárás. Kutas Kálmán ellen 1961-ben bizalmas (titkos) nyomozást kezdtek, lakását lehallgatták.

1962-ben személyéről „Hitvalló” fedőnéven dossziét nyitottak. 1963-ban elrendelték a nyílt nyomozást, a házkutatás során számos könyvét, iratát lefoglalták, elvitték a Lutheránus Világszövetségtől ajándékba kapott írógépet is, és gyanúsítottként heteken át kihallgatták. Végül rendőrhatalósági figyelmeztetést kapott, majd időskorára való tekintettel a büntetőeljárást megszüntették ellene, személyi dossziéját lezárták.

Dr. Weiszer Elek miskolci lelkészt a reakciós szervezkedésben való részvétele miatt „egyházi adminisztrációs intézkedés” sújtotta. Az egyházvezetés 1964 nyarán közegyházi érdekből Kisvárdára helyezte, ezzel büntetve meg a politikailag megbízhatatlan lelkészt. Dr. Weiszer azonban sem ezt, sem más felajánlott gyülekezeti helyet nem fogadott el. Inkább elhagyta a lelkészi pályát, világi állásban helyezkedett el, s többé nem tért vissza az egyházi szolgálatba.

„BELSŐ ÜLDÖZÉS”

A forradalom utáni megtorlások evangélikus papi vért nem követeltek. A rendőrségi-állambiztonsági zaklatások, büntető és megfélemlítő akciók azonban a lelkészeket nemcsak személyes szabadságukban és egyházi szolgálatukban korlátozták, de többeknél az életpályát is megtörték, illetve sokszor életre szóló traumát okoztak nemcsak nekik, de családjuknak, sőt közvetve akár a gyülekezetüknek is.

Az 1960-as években az üldözésnek mindinkább egy sajátos, egyházon belüli formája vált dominánssá. A pártállami szervek lehetőség szerint kerültek az egyházi ügyekbe való nyílt beavatkozást, „indokolt esetben” természetesen azonnal közbeléptek. Az újfajta egyházpolitikai „munkamegosztás” szerint a reakciós egyháziak ellen a pártvezetés, az ÁEH és a BM mögöttes intenciói alapján többnyire maguk az egyházvezetők léptek fel hivatali jogkörük érvényesítésével. Az 1958-as egyházpolitikai párthatározat szellemében az állam el is várta, hogy a klerikális reakció ellen, amely nem más, mint „*valási köntösbe bújít politikai reakció*”, a lojális egyházvezetés is határozottan lépjen fel a maga egyházkormányzati eszközeivel. A Kádár- és a Kádly-korszak első évtizedét ilyen egyházi büntetőintézkedések sora kísérte. Néhány példa, a teljesség igénye nélkül:

Aligha meglepő, hogy Scholz László (1911–2005) bűnbánatra hívó és a Rákosi-korszakot egyházi szempontból kritikusan értékelő 1956-os *Bánom-beszéde* nem maradt következmények nélkül. Dezséry László 1958. június 24-én, mielőtt végleg lemondott volna, néhány órára visszatért a püspöki székbe, és az egyházkerületi tanács ülésén kétórás beszédet tartott. Scholz 1956-os megnyilatkozásait is értékelte: „*Az én megtélesem szerint jelentőségében és a papi közvéleményre való hatásában ennél jelentősebb ellenforradalmi beszéd a mi egyházunkban nem hangzott el.*” Scholz budapesti lelkészi működése hamarosan ellehetetlenült. 1959-ben Káldy püspök Zuglóból Hatvanba helyezte, ahol 21 éven keresztül, nyugdíjba meneteléig élt és hűsége szolgálat.

Nem maradt következmények nélkül Schulek Tibor (1904–1989) felszólalása sem, amelyet Tatán, a Fejér-komáromi Evangélikus Egyházmegye lelkészi munkaközösségének 1962. júniusi gyűlésén mondott. A komáromi lelkész (1953-as lemondásáig az egyházmegye esperese) a magyarországi és a romániai abortuszpolitika kapcsán kijelentette, hogy a magyarság szempontjából mindkét ország születésszabályozási gyakorlata „nemzetgyilkosság”. Káldy Zoltán püspök erre másnap kitiltotta a lelkészi munkaközösség üléséről, mondván, Schulek „*ellenforradalmi hangot ütött meg*”. 1962. júliusban állásából felfüggesztették, 1963 elején pedig az egyetemes egyházi törvényszék egyházfegyelmi vétség miatt az 59 éves, nyolcgyermekes lelkészt lelkészi hivatalából elmozdította és nyugdíjazta.

Id. Zászkaliczky Pál (1905–1962) főtí lelkész (1950-ig esperes) elmozdítása csak betegsége és halála miatt nem történt meg. Az ún. főtí ügyben (1962–63) azonban élesen összeütközött a gyülekezet szabad lelkészválasztó jogának igénye Káldy Zoltán egyházpolitikai szempontú álláspontjával, mely szerint az elhunyt Ordass-párti, reakciós lelkésznek egyik lelkész fia (Péter és Pál) sem lehet a hivatali utódja. A püspök és a gyülekezet közti egyéves „háborús állapot”, amelyben Káldy többször nyomatékkal kérte az ÁEH beavatkozását, végül kompromisszumos megoldással csendesült le.

Nagybocskai Vilmos áthelyezése a Pest megyei Pilisről a Békés megyei Gerendásra (1958), Botta István Kelenföldről Tordásra, Danhauser László Budahegyvidékről Bakonycsernyére kül-

dése, Kendeh György, az Andrassy út 60.-at, Kistarcsát és az 1951-es budapesti kitelepítések során a Békés megyei Kamutot is megjárt, 1956. októberben rehabilitált háromgyerekes lelkész eltávolítása a kelenföldi gyülekezetből (1961. október 23.) és a kistarcsai Özvegy Papnék Otthona gondnoki állásába helyezése egyházon belüli, de egyházpolitikai hátterű konfliktusok voltak, amelyek a Káldy-korszak idején a diktatórikus egyházvezetési gyakorlat emblematikus ügyeivé váltak. Az ily módon eltávolított lelkészek többsége azonban a történeteket idővel elsősorban nem száműzetésként, hanem váratlan lehetőségként élte meg. Megbékélve és elfogadva új szolgálati helyüket, becsülettel helyálltak ott is, abban a hitben és meggyőződésben, hogy „*Isten jót tud tenni azzal is, amit az emberek gonoszul gondolnak ki*”.

1956 után – miközben lelkészeket, szerzeteseket zártak börtönbe, vertek halálra, végeztek ki, helyeztek rendőri felügyelet alá, és a hívek közül is sokan a lehetséges egzisztenciális hátrányok tudatában jártak templomba, írárták be gyereküket hittanra, kötöttek házasságot templomban vagy éppenséggel ezek miatti félelmükben maradoztak el az istentiszteletekről – a hivatalos propaganda szó- és kelléktárában újfajta kifejezések honosodtak meg: népfront, békemunka, szocialista nemzeti egység, társadalmi konszenzus, „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”, a szocialista társadalmi rend közös építése, egyháziak társadalmi szerepvállalása. E „közös” célok megvalósításában a politikai vezetés erőteljesen számított az egyházak támogatására és aktív szerepvállalására. Ma sokan úgy vélik: ez a – kemény diktatúra visszahúzó terrorjával párhuzamosan mindinkább érvényesített – kétarcú, „felpuhított”, „szövetségi” egyházpolitika, amely (látzat)partnerséget ajánlott az egyházaknak, hosszú távon lényegesen nagyobb károkat okozott, mélyebb sérüléseket hagyott a lelkészek, a hívek életében és lelkében, de maradandóbb deformálódást okozott a teológiai gondolkodásban is, mint az 1956 előtti időszak életveszélyes és drasztikusan egyértelmű egyházellenessége. ♦

A SZERZŐ A MAGYARORSZÁGI
EVANGÉLIKUS EGYHÁZ TÉNYFELTÁRÓ
BIZOTTSÁGÁNAK TAGJA